ZEMŘEL PAVEL MACHOTKA

(21. srpna 1936 – 18. března 2019)

Chápeme-li antropologii jako hluboké porozumění člověku v sociálních, kulturních i osobních souvislostech jeho bytí, ne každý nominální antropolog se mu byť jen přiblížil a současně ne každý, kdo jej dosáhl, se k antropologii hlásil. Americký psycholog, teoretik umění a aktivní malíř českého původu Pavel Machotka rozhodně patřil do druhé skupiny – nikdy se sice za antropologa nepovažoval, avšak byl jím v nejsilnějším slova smyslu.

Pavel pocházel z prominentní rodiny vysokoškolského profesora, jedné z ústředních postav předmarxistické sociologie Otakara Machotky (1899–1970), svého původu si však moc neužil. Jeho otec byl záhy vyhnán z učitelského místa v Bratislavě, delšímu působení na Karlově univerzitě zabránilo uzavření českých vysokých škol, a tak mohl být rád, když získal odborné úřednické místo vzdáleně související s jeho akademickými zájmy. Protože se nadto zapojil do odboje (v květnovém povstání se dokonce stal místopředsedou České národní rady), ohrožení jeho i celé rodiny bylo značné, a poválečný politický ruch, do kterého Machotka starší vstoupil jako čelný představitel národněsocialistické strany, rodinnému klidu rovněž nepřidal. Po únorovém převratu Machotkovým nezbývalo než odejít do exilu, protože ohrožení ze strany komunistické moci bylo enormní. Kvůli utajení a snížení nebezpečí ovšem musel jít každý sám, otec Otakar, matka Jarmila s dvěma malými dcerami, i dvanáctiletý Pavel. Setkali se teprve po několika dramatických týdnech, Pavel nechtěným dobrodružstvím fakticky dospěl.

Meziválečné kontakty a zkušenosti Otakara Machotky vedly k tomu, že již v létě 1948 mohla rodina přesídlit do Spojených států a její živitel začal přednášet na prestižních amerických univerzitách. Šlo však jen o krátké kontrakty a i starost o trvalé zabezpečení rodiny vedla staršího Machotku k tomu, že po několika letech rezignoval na výraznější akademickou dráhu a spokojil se s průměrným, zato však zajištěným místem. Pavel zatím studoval na střední škole, ale nedokončil ji. Nemusel, protože v šestnácti letech získal prestižní stipendium pro nadané studenty a mohl rovnou přejít na Chicagskou univerzitu. V rámci bezoborového liberálního studia společenských a humanitních věd se stal bakalářem (1956), a protože začal mít blízko k psychologii, odešel ji studovat na Harvardovu univerzitu (M.A. 1958, Ph.D. 1962).

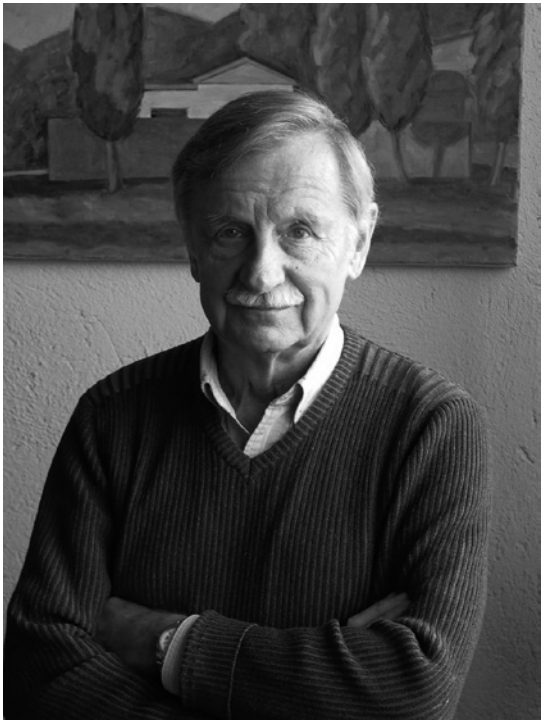

Vynikající studijní výsledky Pavlovi umožnily, aby na Harvardově univerzitě přednášel již během studií a následně získal tříleté postdoktorské místo. Začal publikovat, neměl však příležitost k rozvoji vlastní specializace – v té době šlo spíš o sen směřující k psychologické estetice –, a proto přešel na asistentské místo na Coloradskou univerzitu. V Denveru učil na lékařské fakultě a získal i klinickou praxi, tedy rozhled po reálném životě a nadhled nad čistě teoretickou psychologií, jehož později dost nekonformním způsobem využil. V kariéře mu pomohlo také mohutné rozšiřování vysokých škol, konkrétně zřízení Kalifornské univerzity v Santa Cruz (1965). Pavel tam získal docenturu (1970), a protože záhy se starším harvardským kolegou Johnem P. Spiegelem (1911–1991) vydal úspěšnou studii o „řeči těla“ (*Messages of the Body*, 1974, po přepracování *The Articulate Body*, 1982), také trvalé profesorské místo (1976).

Ještě důležitější bylo, že se nemusel podřizovat standardním studijním plánům, dostal příležitost k rozvoji vlastních zájmů a představ. Využil ji k propojení experimentální psychologie s uměním, k otázce, co je vlastně přitažlivého

na aktech (*The Nude*, 1979). A protože po rozpadu prvního manželství hledal sám sebe, začal se umění věnovat i prakticky jako amatérský malíř. To mu vydrželo po zbytek života. Jako psycholog se přitom pustil do rozboru osobních malířských stylů, ale jakoby ztratil motivaci k hledání nakladatelů. Zásadní studie *Style and Psyche* a *Painting and Our Inner World* vyšly až mnohem později (v letech 1999 a 2003), stejně jako jiná Pavlova libůstka – snaha o porozumění Cézannovým krajinám (*Cézane: Landscape into Art*, 1996, česky 2014). Původně to byl koníček, touha navštívit oblíbeným mistrem malovaná místa, přerostl však do systematické interpretační práce, v dalších letech rozšířené i na rozbory Cézannových děl (*The Eye and the Mind*, 2009).

Z psychologa se mimovolně stal teoretik umění, nepřestal se však věnovat ani akademické psychologii – z psychologie umění publikoval ještě i po roce 2000, a v devadesátých letech výrazně pomáhal svým českým kolegům s obnovou oboru (v roce 1998 mu Karlova univerzita udělila čestný doktorát). Nepřestal ani malovat a dočkal se dokonce několika veřejných výstav, i retrospektivního katalogu (*Krajina těla*, 2010). Se svojí druhou ženou, editorkou a publicistkou Ninou Hansen, řešil nicméně praktickou otázku, co dělat po odchodu z univerzity. Rozhodli se zakoupit polorozbořený statek v italské Umbrii, vlastními silami jej zrestaurovali a zabydleli uměním i přemýšlením o něm.

Pavla to nicméně táhlo do Čech, každý rok alespoň jednou. Vydal vzpomínkovou knihu na svého otce (*Mezi domovem a exilem*, 2001), dvakrát se podílel na reedici vzpomínek účastníků květnového povstání (1995 a 2015), přednášel, vystavoval – a v Grand Café Orient se scházel s množstvím kolegů i přátel. Veřejně pracoval v Praze, do Itálie jezdil odpočívat – škádlil jsem jej, že se tak k stáru stal typickým Čechem, chalupářem. Pavel se pobaveně usmíval a myslel na další plány. I když mu nebylo dáno jejich uskutečnění, pro světovou vědu a pro porozumění člověku udělal tolik, jako v moderní přespecializované akademii málokdo. Navíc s milým, chápavým úsměvem; podržme jej, prosím, v paměti právě takto.

Zdeněk R. Nešpor